

TÜRKİYE’DE UYGULANAN VE GÖNÜLLÜ KARBON PİYASALARINDA FAALİYETTE BULUNAN PROJELERİN PAYDAŞ KATILIMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

The Evaluation of Stakeholder Participation of Projects Developed in Turkey and Certified in Voluntary Carbon Markets

Ferhan CAN**

Özet

İklim değişikliği ile mücadelede maliyetleri azaltmak için oluşturulan karbon piyasaları zorunlu ve gönüllü karbon piyasaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Zorunlu karbon piyasalarındaki esneklik mekanizmalarından faydalanamayan Türkiye, aynı zorunlu piyasalar gibi fakat bağımsız olarak işleyen gönüllü piyasalarda faaliyette bulunmaktadır. Katılım, sorumluluk ve şeffaflık çevresel politikaların temelini oluşturmaktadır ve çevresel politikadaki problemin "katılım eksikliği" olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu çerçevede çalışmada, Türkiye’de gönüllü karbon piyasalarında uygulanan projelerde paydaş katılımının sağlanıp sağlanmadığının ortaya konması ve önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye’de uygulanan ve gönüllü karbon piyasalarında faaliyette bulunmak isteyen projelerin Markit isimli finansal bilgi sistemindeki dosyaları bir Değerlendirme Şablonu çerçevesinde incelenerek verilerin toplanması ve değerlendirilmesi yöntemi seçilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda, paydaş katılımı süreçlerinin kurallara uygun işlediği fakat katılımın sürece olan etkisinin çok az olduğu görülmüştür. Bu araştırmanın sonucu da dünyadaki araştırmalarla paralel çıktılar üretmiştir. Bir öğrenme süreci olan paydaş katılımının zayıf yönlerinin tespit edilerek geliştirilmesi, sürece dâhil olan herkesin yararınadır, çünkü paydaş katılımı iyi yönetişimin önemli bir bileşenidir.

Abstract

Carbon markets, which is established to decrease the cost of fight against the climate change, is divided into two as compliance and voluntary carbon markets. Turkey has benefitted only from voluntary carbon markets, which operates like compliance markets is but independent from it, instead of compliance carbon markets flexible mechanism. Participation, responsibility and transparency are the basis of a strong environment policies and it is pointed out that "lack of participation" is the important problem of environmet policies. The aim of this study is to reveal whether stakeholder participation is implemented in projects properly or not in voluntary carbon market in Turkey and to suggest about practices. To reach this aim, related projects files, were acquired from Markit (Financial Information System), were investigated according to Guideline. As a result of the study we can state that, stakeholder participation procedure works according to the rules however it's effect on the process is very little, which generates similar outputs to results of the studies in the world. Understanding and improving weaknesses of stakeholder participation, that is a kind of learning process, is good for all because stakeholder participation is an important component of good governance.

Anahtar Kelimeler:

İklim Değişikliği,
Gönüllü Karbon Piyasası, Paydaş Katılımı, Türkiye, Temiz Kalkınma Mekanizması

JEL Kodları:

Q50, Q54, Q56

Keywords:

Climate Change,
Voluntary Carbon Market, Stakeholder Participation, Turkey, Clean Development Mechanism

JEL Codes:

Q50, Q54, Q56

* Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlanan “Temiz Kalkınma Mekanizması: Türkiye’de’ki Uygulamaların Paydaş Katılımı Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., ferhancan@hotmail.com

1. Giriş

Karbon piyasası temel olarak sera gazı salımlarında gerçekleştirilen azaltımlar karşılığında edinilen karbon sertifikalarının ticaretinin yapılabildiği bir piyasa çeşididir (REC Türkiye, 2015: 137). Borsa mantığı ile işleyen karbon piyasasında sertifikalar, diğer bir deyişle krediler, alınıp satılmakta, firmalar hem azaltım hedeflerine ulaşmaya çalışmakta hem de kâr elde etmektedir.

Karbon piyasaları, ikiye ayrılmaktadır. İlki, Kyoto Protokolü'nde tanımlanan esneklik mekanizmaları ile ülkelerin düşük maliyetle salım azaltımı yapabilmesine olanak tanıyan zorunlu karbon piyasaları, ikincisi ise bireylerin, kurumların, firmaların, sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri sonucu oluşan sera gazı salımlarının gönüllü olarak azaltımını kolaylaştırmak amacıyla oluşturulan gönüllü karbon piyasalarıdır (Narin, 2013: 946).

Gönüllü karbon piyasalarında faaliyette bulunan Türk firmalarının sera gazı salım azaltımı için uyguladıkları projeleri anlamak için öncelikle zorunlu karbon piyasalarını anlamak gerekmektedir. Zorunlu karbon piyasalarında, gelişmekte olan ülkelerde proje temelli uygulanan sera gazı salım azaltım çalışmaları Temiz Kalkınma Mekanizması (TKM) adı altında ve Kyoto Protokolü çerçevesinde uygulanmaktadır. Gönüllü karbon piyasalarındaki projeler ise Temiz Kalkınma Mekanizması benzeri olarak adlandırılmakta ve Kyoto Protokolü çerçevesinde uygulanmadıklarından gönüllü piyasalar için özel olarak geliştirilmiş farklı standartlar kullanılmaktadır.

Temiz Kalkınma Mekanizmasının amacı, gelişmiş ülkelerin düşük maliyetle sera gazı salım hedeflerine, gelişmekte olan ülkelerin de sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasını sağlamaktır. Temiz Kalkınma Mekanizması projelerinin amaçlarına ulaşabilmesi için kullanılan en önemli araçlardan biri paydaş katılımıdır. Küresel yönetim tartışmalarına göre "paydaş katılımı" yukarıdan aşağıya olan yönetim şekline, aşağıdan yukarı, resmi olmayan ve gönüllülük esasına dayanan bir yönetim yaklaşımına geçiş olarak adlandırılmaktadır.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (BMİDÇS) 4.ve 6. maddelerine göre "kamunun katılımı", etkili bir çevre yönetiminin en önemli ilkelerindedir. Rio Bildirgesi, Gündem 21 ve Aarhus Sözleşmesine göre ise paydaş katılımı bir hak ve iyi yönetimi sağlar, insan hakları ihlallerini engeller, şeffaflık, bütünlük ve sürdürülebilir kalkınmayı garanti altına alır (Dong, 2014: 2).

Burada "kamu" kelimesi, projenin yakınında yaşayan kişiler, aileler, yerli gruplar, dini gruplar, kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını içeren yerel, ulusal ve uluslararası seviyede, paydaşları ifade eder. Bu kişiler ya da gruplar proje faaliyetlerinden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenebileceği gibi, menfaatleri de olabilir. Burada "paydaşların katılımı", bilgiye erişim, karar verme mekanizmasına katılım ve adli yöntemlere başvuru hakkını ifade eder. Rio Bildirgesi ve Aarhus Sözleşmesi bu üç hakkı ayrıntılı şekilde ele almaktadır (Baumert, Petkova, 2000: 1- 2).

Uluslararası yayınlarda zorunlu karbon piyasalarında, paydaş katılımı sürecinin değerlendirilmesinin yapıldığı araştırmalar vardır. Bu araştırmalara göre genelde sürecin şeklen uygulandığı fakat pratikte paydaşların görüşlerine önem verilmediği ortaya çıkmıştır (Carbon Market Watch, 2013; Dong, 2014; Nyaoro, Chatterjee, 2011). Bu sonuçlardan dolayı, uluslararası yayınlarda, zorunlu karbon piyasalarında paydaş katılımı ile ilgili olarak yapılması gereken değişiklikler de tartışılmaktadır.

Gönüllü karbon piyasalarında faaliyette bulunan Türk şirketlerinin de paydaş katılımları açısından uygulamaları incelenmelidir ve eksiklikler tespit edilip, giderilmelidir, çünkü paydaş katılımının geliştirilmesi, demokrasinin gelişmesi ve insan hakları ihlallerinin önlenmesi açısından da önemlidir. Gönüllü karbon piyasaları için üretilen bazı standartlarda, örneğın, Gold Standart¹ gibi, paydaş katılımının daha iyi uygulandığı vurgulanmaktadır. Türkiyede'ki şirketlerin çoğu Gold Standart ile çalışmıştır. Dolayısıyla, bu standarda ilişkin paydaş katılımı süreçlerinin incelenip, değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın verilerine göre 2005- 2014 yılları arasında Türkiye, toplam 308 proje temelli salım azaltım faaliyetine evsahipliği yapmıştır. Bu çalışma için gerekli olan proje dosyalarına Bakanlık'tan değeril, gönüllü karbon piyasalarında faaliyette bulunmak isteyen projelerin yer aldığı Markit isimli finansal bilgi sisteminden ulaşılmıştır. Bu sisteme göre, Türkiye'den Mayıs 2016 tarihi itibari ile toplam 327 proje gönüllü piyasalarda alınıp satılabilen sertifikalar için başvurmuştur. Başvuran projelerden paydaş katılım süreçlerinin uygulandığı Gold Standardı kullananların 66'sı sertifika almaya hak kazanmıştır. 66 projeden 42 projenin paydaş katılımı ile ilgili dosyalarına ulaşılmıştır. Bu dosyalar bu çalışma için geliştirilmiş olan Değerlendirme Şablonu doğerultusunda paydaş katılımı açısından incelenmiş ve araştırma bulguları değerlendirilerek, önerilerde bulunulmuştur.

2. Karbon Piyasaları

İklim değerikliği ile mücadelede, Kyoto Protokolü'nün Ek I² listesindeki her ülke için, Ek-B listesinde salım azaltım hedefleri belirlenmiştir. Protokol'de, indirim hedeflerine ulaşımı kolaylaştırmak için Esneklik Mekanizmaları tanımlanmıştır. Salım Ticareti, Ortak Yürütme ve Temiz Kalkınma Mekanizması olarak adlandırılan bu mekanizmalar, iklim değerikliği ile mücadele etmek için yapılan faaliyetlerin aşırı maliyet taşıması yüzünden getirilmiştir (TÜBA, 2010: 79). Dünyanın her yerinde sera gazı salımlarının iklim değerikliğine olan etkisi aynıdır, fakat salım azaltım maliyetleri farklıdır. Yükümlülüğu olan ülkeler, öncelikle kendi sınırları içerisinde, sera gazı salım azaltım çabalarına girerler, bu çabalara ek olarak, yükümlülüklerini yerine getirebilmek için piyasa mekanizmalarından da faydalanırlar. Yani esneklik mekanizmaları tamamlayıcı nitelikleri olan mekanizmalardır.

Tüm iklim projelerini değeril, sadece Kyoto Protokolü bağlamındaki projeleri kapsayan Temiz Kalkınma Mekanizması, Protokolün 12. maddesi ile düzenlenmiştir. Ek-B listesinde yer alan bir ülkenin yatırımcısı, sera gazı salım azaltım yükümlülüğu olmayan Ek- 1 Dıřı³ ülkelere yatırım yapabilir. Salım azaltımı sağlanan projenin sonunda, ev sahibi Sertifikalandırılmış Emisyon Azaltım Kredileri elde eder. Bu kredileri elde eden yatırımcı taraf, ya aldığı kredi miktarı kadar salım hakkı satın almış olur ya da bu kredileri karbon piyasasında satabilir.

¹ **Gold Standard:** Gönüllü karbon piyasasında, dengeleme projelerinin ve karbon kredilerinin sertifikalandırılmasında kullanılan uluslararası bir standarttır. Projelerin çevresel ve sosyal yararları özellikle dikkate alınır.

² **Ek I:** Sera gazı salımlarına dair tarihsel sorumluluğu olan sanayileşmiş ülkelerdir. Bunlar, AB üyesi ülkeler, 1990 tarihinde OECD üyesi olan ve AB dışında kalan ülkeler, Rusya ve Ukrayna dahil Orta ve Doğu Avrupa ülkeleridir (REC Türkiye, 2015).

³ **Ek I Dışı:** Azaltım ve mali sorumluluk yükümlülükleri olmayan ülkelerdir. Bu ülkeler sözleşmeye taraf olan Afrika ve Pasifik'in en az gelişmiş ülkeleri, Çin, Hindistan, Meksika gibi gelişmekte olan ülkeler ve petrol zengini Orta Doğu ülkelerine kadar yayılan geniş bir çeşitlilik içermektedir (REC Türkiye, 2015)

Buradaki amaç hem gelişmiş ülkelerin yükümlülüklerini yerine getirmelerine yardımcı olmak hem de gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmalarını sağlamaktır.

TKM projeleri, gönüllülük esasına dayanan ve paydaş katılımını da içeren projelerdir, fakat amaçlarına ulaşip ulaşmadığı konusu tartışmalıdır. TKM projelerinin katılımcılık bakımından incelenmesi önemlidir, çünkü 2015 yılında 21. Taraflar Konferansı'nda imzaya açılan ve 2020 sonrası yürürlüğe girecek olan Paris Anlaşması'nın 6. maddesinde, TKM'nin adı geçmese de, metinden, uygulanacak olan yeni mekanizmanın TKM benzeri olacağı açıktır. Paris Anlaşması'nda, esneklik ya da piyasa mekanizması kavramı kullanılmamaktadır. Onun yerine, Anlaşma'nın 6. maddesinde, iklim politikasına ikisi piyasa benzeri biri piyasa dışı olmak üzere üç yeni mekanizma katılmıştır ve 2020 yılına kadar, 6. maddede belirtilmiş olan yeni mekanizmaların kurallarının ve süreçlerinin kurgulanacağı dile getirilmiştir.

Paris Anlaşması'nda tanımlanan birinci mekanizma, salım ticaret sistemlerinin birleştirilmesine izin veren işbirliği yaklaşımıdır. İkincisi, Kyoto Esneklik Mekanizmaları'nın yerine geçecek olan "sera gazı salımlarının azaltılmasına katkı ve sürdürülebilir kalkınmaya destek" olan yeni mekanizmadır. Üçüncüsü ise birleşik, bütünleşik ve dengeli piyasa dışı yaklaşımı öngören piyasa dışı mekanizmadır (Paris Agreement, 2015: 7- 8).

Piyasa tabanlı ikinci mekanizma, Kyoto Protokolü'ndeki Temiz Kalkınma Mekanizmasına benzemektedir ve "sera gazı salım azaltımına katkı ve sürdürülebilir kalkınmaya destek" mekanizması olarak tanımlanmaktadır. Farkı ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayırımına gidilmeden, taraf olan bütün ülkeler azaltım faaliyetleri için yatırım yapabileceklerdir. Böylece piyasa mekanizması daha geniş bir alana yayılma imkânı bulmuş olacaktır. Bu yüzden sorunları azaltmak için daha fazla katılımın gerekli olduğu da açıktır.

Türkiye Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ni (BMİDÇS) 2004 yılında, Kyoto Protokolü'nü ise 2009 yılında onaylamıştır. Sözleşme'nin Ek- 1 listesinde yer aldığı ve Protokol'ün Ek-B listesinde yer almadığı için zorunlu karbon piyasalarındaki esneklik mekanizmalarından faydalanamamaktadır. Türkiye, zorunlu piyasaların dışında oluşan, aynı zorunlu piyasalar gibi fakat bağımsız olarak işleyen gönüllü piyasalarda faaliyette bulunmaktadır.

Türkiye iklim değişikliği politika yapım sürecinde, diğer ülkelerle açılan arayı kapatmak için çalışmalarını hızlandırmıştır. İklim değişikliği ile mücadele bağlamında bazı azaltım tedbirlerini, diğerlerine kıyasla daha öne almıştır. Karbon ticareti devlet tarafından en sıcak bakılan azaltım seçeneği olarak algılanmıştır. Özellikle gönüllü karbon azaltım projelerinin kayıt altına alınması, sera gazı salımlarını ölçme, raporlama ve doğrulama, olası bir karbon piyasasına hazırlık konularında somut ilerlemeler ve kurumsal kapasite gelişimi konularında ilerlemeler kaydedilmiştir. 2011 yılında Dünya Bankası ile PMR (Partnership for Market Readiness) Projesi imzalamıştır. Strateji ve Eylem Planlarında karbon piyasasının kurulması yönünde hedefler konulmuştur. AB müktesebatı da karbon ticareti seçeneğini Türkiye'nin önüne koymaktadır (Gündoğan, 2015).

3. Türkiye'de Uygulanan Gönüllü Karbon Piyasası

Türkiye, 2005 yılından bu yana gönüllü karbon piyasalarında işlem gören sertifikaların üretildiği projelere ev sahipliği yapmaktadır. Gönüllü karbon piyasaları, dünya karbon piyasaları içinde küçük bir yüzdeye sahiptir. Fakat faaliyetleri çerçevesinde oluşturdukları sera gazı salımlarını dengelemek isteyen bireyler ve kuruluşlar için çevresel ve sosyal sorumluluk

aracı olarak kullanılarak, sera gazı salım azaltımına katkıda bulunmaktadır. Gönüllü karbon piyasalarına giren Türkiye, buradan elde ettiği deneyimi, daha sonra oluşturulacak olan karbon piyasalarında da kullanabilecektir.

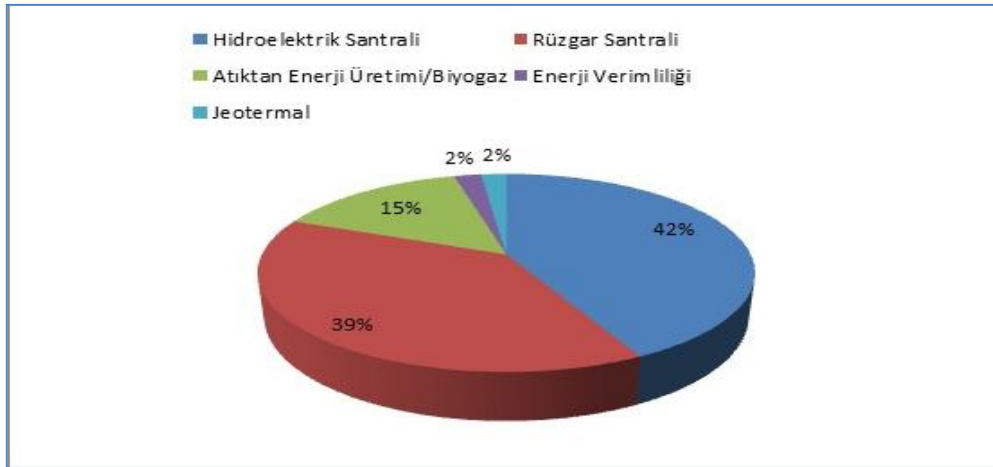
2005- 2014 yılları arasında Türkiye, toplam 308 proje temelli salım azaltım faaliyetine ev sahipliği yapmıştır. Bu faaliyetler arasından birinci sırayı yenilenebilir enerji projeleri almaktadır. Daha sonra atıktan enerji elde eden projeler ve enerji verimliliği projeleri gelmektedir. Türkiye'de gönüllü karbon piyasalarında geliştirilen proje sayısı, proje türü ve erişilen sera gazı azaltım miktarları Tablo 1'de gösterilmektedir. Tabloda belirtilen projelerin 2012 yılı itibari ile yalnızca %18'i sertifikalandırılmıştır (REC Türkiye, 2015: 150).

Tablo 1:Türkiye'de Gönüllü Piyasalarda Geliştirilen Projelerin Sektörlere Göre Dağılımı (18.04.2014 tarihi itibariyle)

Proje Türü	Sayısı	Yıllık Salım Azaltımı (ton CO ₂ / yıl)
Hidroelektrik Santrali	159	8.747.634
Rüzgâr Santrali	156	7.951.391
Atıktan Enerji Üretimi/Biyogaz	27	3.069.273
Enerji Verimliliği	10	432.081
Jeotermal	6	405.309
Toplam	308	20.605.688

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016

Türkiye'de gönüllü karbon piyasaları için geliştirilen projelerin, yıllık salım azaltım değerlerinin sektörlere göre dağılım oranları da Şekil 1'de gösterilmektedir.



Şekil 1: Türkiye'de Geliştirilen Gönüllü Karbon Piyasası Projeleri Yıllık Salım Azaltım Değerlerine Göre Sektörel Dağılım Oranları.

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016

Gönüllü karbon piyasaları için Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı projeler, Kyoto Protokolü esneklik mekanizmalarından Temiz Kalkınma Mekanizması'na benzemektedir. Kyoto Protokolü mekanizmasının aksine, gönüllü piyasalarda zorunlu bir standart yoktur. Bunun yerine farklı alıcılar tarafından talep edilen farklı standartlar oluşmuştur (Konak, 2011:170).

Gönüllü karbon piyasalarında en çok tercih edilen standart Gold Standart'tır (GS). Türkiye'de de pek çok proje Gold Standart'ı kullanmaktadır. Voluntary Carbon Standard (VCS) ve Verified Emission Reduction (VER+) standartlarına göre geliştirilen projeler de mevcuttur.

Gönüllü piyasalara dönük geliştirilen bir projenin döngüsü, zorunlu piyasalarda işlem gören projelerin döngülerine oldukça benzerlik göstermektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ekim 2012).

Türkiye’de salım piyasası sadece dış alıcılardan oluşmaktadır. Türkiye’de satış yapanların çoğu enerji şirketi iken, yurt dışında karbon sertifikalarının en büyük alıcıları Virgin Atlantic, Air France, British Airways ve Cathay Pacific gibi hava yolu ya da Google, DHL, SwissPost, Nokia, Panasonic gibi şirketlerdir (Atılal, 2016). Gönüllü karbon piyasalarında fiyatlar proje temelli değişmektedir. Türkiye’den sunulan rüzgâr enerjisi projelerindeki Gold Standard VER fiyatları 11- 12 US\$ iken, VCS’ler için bu fiyat 2,5- 3 US\$ civarında kalmaktadır (Ecer, 2010). Gold Standart’ın daha yüksek piyasa değeri taşımasının sebebi, zorunlu piyasalardaki TKM projelerine benzerlik göstermesi ve belki de daha zorlayıcı kurallarının olmasıdır (Colomb, 2009: 49).

Gold Standard, İsviçre temelli ve kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. Doğal Hayatı Koruma Vakfı (World Wide Fund for Nature - WWF) tarafından 2003 yılında, Birleşmiş Milletler Temiz Kalkınma Mekanizması altında geliştirilen enerji projeleri için en iyi kıyaslama (benchmark) uygulamalarının ortaya konulması için geliştirilmiştir. Şu anda, Dünya çapında 80’i aşkın sivil toplum örgütü tarafından desteklenmektedir. Gönüllü karbon piyasalarında gerçek salım azaltımı ve uzun dönemli sürdürülebilir kalkınmayı amaçlayan projeler ve yatırımcılar için rehber niteliğindedir. Projelerin sosyal ve çevresel yararları özellikle dikkate alınır. Yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, atık yönetimi, arazi ve orman kullanımı alanlarında gerçekleşen projelerle ilgilenir. Buna ek olarak özgün katkı (additionality) ve projelerin sürdürülebilirliği kanıtlanmalıdır. Projenin tescil edilebilmesi için, bağımsız bir üçüncü tarafın onayı gereklidir. En katı kalite kriterlerine sahip gönüllü standart olarak bilinmektedir. (Colomb, 2009: 49)

Voluntary Carbon Standard, 2006’da yayınlanan, İsviçre temelli ve kâr amacı gütmeyen bir standarttır. Uluslararası Salım Ticareti Derneği (IETA) ve Dünya Bankası (WB) tarafından uluslararası ölçekte uygulanır. Sera gazı salımlarının azaltılmasına dair özelliklere odaklanır ve projelerin ilave çevresel veya sosyal faydalar sağlaması gerekli değildir. Projelerin genel anlamda kalitelerini artırabilmek için görevlerde taşeronlar kullanılabilir ve bu projeler için bağımsız bir üçüncü tarafın onayı gerekmez. Bu nedenle projelerin doğrulanması ve onaylanması daha uygun maliyetle gerçekleşmektedir (Colomb, 2009: 49).

Gold Standart’ta paydaş katılımının önemli bir yeri vardır. Paydaş katılımı için bir süreç tanımlanmıştır. VCS’de böyle bir süreç tanımlanmamıştır. Bu yüzden sadece Gold Standart’ın paydaş katılımı süreci incelenecek ve Türkiye’de bu standardı uygulayan projelerin paydaş katılım süreçleri üzerinde çalışılacaktır. Projelerde uygulanan Gold Standard paydaş katılımı süreci şu şekilde özetlenebilir (Standardsmap, 2016);

- Gold Standard web sayfasında hesap açıldıktan sonra, hazır şablon olarak bulunan, Gold Standard Pasaport dosyası yazılmaya başlanır. Bu dosya, yerel paydaş katılımı için gönderilecek davetlerde kullanılacak şekilde, meslekten olmayanlarında anlayacağı bir dille özet şeklinde hazırlanır.
- İki basamaklı olan yerel paydaş katılım süreci planlanır. Yüz yüze toplantının yapılacağı ilk basamak için STK'lara, ulusal, bölgesel ve yerel politikacılara bireysel davet mektubu gönderilir. Yerel halk için de kamu davetiye metni hazırlanır ve

gazeteye ilan verilir. Toplantıda proje anlatılır, katılımcıların görüşleri alınır ve değerlendirme formlarının doldurulması istenir. Toplantıya katılmayanlara da daha sonra gerekli bilgiler gönderilir. Onların da görüşleri alınır.

- Toplantıdan sonra Gold Standard tarafından şablonu hazırlanmış olan Paydaş Katılımı Raporu doldurulur ve kayıt için sunulur. Eğer kabul edilebilir bir proje olarak görülürse, Gold Standard'a aday proje olarak duyurulur ve yayınlanır.
- Proje Tasarım Dosyası hazırlanır ve Gold Standard Pasaport dosyası, paydaşlardan alınan görüşler doğrultusunda güncellenir.
- Paydaş katılım sürecinin ikinci basamağına, Paydaş Geribildirim Süreci (Stakeholder Feedback Round- SFR) denir. Bu süreçte ilk toplantıdaki paydaş görüşleri için neler yapıldığı gösterilir ve ilave görüşler alınır. Geri bildirim sürecinde, Paydaş Katılımı Dosyası, Proje Tasarım Dosyası ve Gold Standard Pasaport Dosyası, 60 gün süreyle, görüşleri almak için, halka açık hale getirilir.
- Geri bildirim süreci içerisinde, aynı zamanda Birleşmiş Milletler'in tescilli kuruluşları tarafından proje gözden geçirilip, onaylanabilir. Böylece paydaş görüşleri de onaylanma sürecine dâhil olmuş olur.
- Daha sonra proje yine Birleşmiş Milletler'in tescilli kuruluşları tarafından doğrulanır. Hem onaylama hem de doğrulama aşamasında Gold Standard Sekreteryası, Teknik Komitesi ve STK'ları projeyi inceler. Sonunda, kabul edilen proje için karbon sertifikası yayınlanır.

Paydaş Katılımı Dosyası, aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır (Ençev, 2009);

- Proje tanıtımı,
- Paydaş toplantısının tanıtımı,
- Danışma süreci,
- Sürdürülebilir kalkınma matrisi,
- Sürdürülebilirlik izleme planının tartışılması,
- Bölge halkı bilgilendirilmesinin geri bildirim sürecinin açıklanması,
- Ek 1: Orijinal katılım listesi,
- Ek 2: Orijinal değerlendirme formu.

Proje Tasarım Dosyası'nın ana kısmında ise paydaşların yorumları bölümü, eklerinde ise proje etkinliğinde katılımcılar hakkında irtibat bilgileri ve birincil paydaş danışma toplantısına davetliler listesi bulunmaktadır.

Paydaşların yorumları bölümü de aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır (Zoren, 2006);

- Yerel paydaşların nasıl davet edildikleri ve yorumlarının toplanması hususunda kısa açıklama,
- Alınan yorumların özeti,
- Alınmış olan her bir yorumun nasıl göz önüne alındığına dair rapor.

Çevre ve Orman Bakanlığı'nın 2011 yılında hazırladığı "Karbon Piyasalarında Ulusal Deneyim ve Geleceğe Bakış" adlı rapora göre, Türkiye'de paydaş toplantılarına kadınların neredeyse hiç katılmadığı, fakat Gold Standart için kadın katılımının önemli olduğu belirtilmektedir. Paydaş toplantılarına halkın ya hiç katılmadığı ya da tepki göstermek için katıldığı, bu yüzden Greenpeace gibi STK'ların bu toplantılara katılarak ya da görüş bildirerek katkı sağlamaları gerektiği istenmektedir. Ayrıca lisans ve inşaat izni sonrası yapılan paydaş toplantılarının etkili olmadığı ve Gold Standard gibi kuruluşların taleplerinin karşılanmasında zorluk çekildiği belirtilmektedir (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2011: 55).

Örneğin, Bodrum'da yapılmak istenen RES'ler için, izinler alındıktan ve kamulaştırmalar yapıldıktan sonra Gold Standard belgesi almak için paydaşlardan hileli bir şekilde görüş alınıp, imzaların toplandığı belirtilmektedir (Change.org, 2016). Bu durum Gold Standart Vakfı'na bildirildiğinde gereken işlemlerin yapılacağı dile getirilmiştir (Kuzeyormanları, 2015). Karaburun'da yapılmak istenen RES'ler için de ÇED gerekli değildir raporu verilerek, üretim lisansları verilmiş ve inşaatın bir bölümüne başlanmıştır. Fakat yerel halkın karşı çıkışı nedeniyle buradaki üç proje Gold Standard süreçlerine dâhil edilmemiştir (Karaburunkentkonseyi, 2013).

Görüldüğü gibi Gold Standard paydaş katılım sürecini detaylı bir şekilde planlamıştır. Fakat planlamadan daha önemli olan ise süreci takip etmek ve geri bildirimleri dikkate almaktır. Gold Standard'ın, paydaşların geri bildirimleri sonucunda, ilgili projeleri sürecine dâhil etmediği görülmektedir.

Bu çalışmanın konusu gereği, gönüllü karbon piyasalarında faaliyette bulunan ve Türkiye'de en çok kullanılan Gold Standart'ın paydaş katılımı sürecinin, amaçlarına hizmet edip etmediği sorgulanacaktır. Çıkan sonuçların, paydaş katılımı süreçlerinin iyileştirilmesi doğrultusunda kullanılması ve yol gösterici olması temenni edilmektedir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Gönüllü karbon piyasalarında zorunlu olan bir standart yoktur. Bunun yerine farklı alıcılar tarafından talep edilen farklı standartlar oluşmuştur. Türkiye'de gönüllü piyasalar için proje geliştiren kuruluşlar, Gold Standard ve Verified Carbon Standard'ı kullanmaktadır. Gönüllü karbon piyasalarında faaliyette bulunmak isteyen projelerin yer aldığı Markit isimli finansal bilgi sisteminde Türkiye'den Mayıs 2016 itibari ile toplam 327 projenin 245'i GS'ye, 82'si ise VCS'ye, gönüllü piyasalarda alınıp satılabilen sertifikalar için başvurmuştur. GS'ye başvuranların 66'sı, VCS'ye başvuranların 76'sı sertifika almaya hak kazanmıştır. Türkiye'de toplam 142 proje, gönüllü karbon piyasalarında alınıp satılabilen sertifikaya sahiptir. Diğer kuruluşlar ise başvurunun değişik aşamalarında çalışmalarına devam etmektedir. Başvuruların hangi sektörlerden yapıldığı ve proje döngüsünün hangi aşamasında oldukları Tablo 2'de gösterilmektedir (Markit, Financial Information Services Registry, 2016).

Tablo 2: Türkiye'de Gönüllü Piyasalarda Geliştirilen Projelerin Standartlara, Sektörlere ve Proje Döngüsünün Aşamalarına Göre Dağılımı (23.05.2016 tarihi itibariyle)

Sektörler	GS	Sertifikalandırılmış	Kayıt Altında	Listede	Onaylanmış	VCS	Aktif	Onay Aşamasında	Belirsiz	Toplam
Rüzgâr (RES)	123	46	26	40	11					123
Diğer	11	7	2	1	1					11
Jeotermal	8	2	2	4						8
HES	73	8	24	19	22					73
Enerji Endüstrisi - yenilenebilir/ yenilenemez kaynaklar						46	43	2	1	46
Biyogaz – Elektrik	12	1	3	6	2					12
Enerji Verimliliği – Endüstri	3			2	1					3
Enerji Verimliliği						2	2			2
Yenilenebilir Enerji						31	28	3		31
Biyokütle	2			2						2
Ulaşım						1	1			1
Biyogaz – Kojenerasyon	8	1	2	3	2					8
Üretim Endüstrisi						2	2			2
Mikro HES	1				1					1
Biyogaz – Isı	1		1							1
Hidro	1		1							1
Güneş	1	1								1
Enerji Verimliliği – (Domestic)	1		1							1
	245	66	62	77	40	82	76	5	1	327

Kaynak: Markit, Financial Information Services, 2016 (Bu tablo web sayfasındaki bilgiler kullanılarak makalenin yazarı tarafından oluşturulmuştur.)

Gold Standard, projenin sosyal ve çevresel etkilerini de incelediği ve paydaş katılıma önem verdiği için bu çalışmaya inceleme konusu olmuştur. Türkiye'den yapılan 245 başvurunun, 66'sı sertifika almaya hak kazanmıştır. 66 projenin paydaş katılımı sürecinin standarda uygun olarak gerçekteştirilmiş olduğu tespit edildiğinden bu projelerin Paydaş Katılımı Dosyası, GS Pasaport ve Proje Tasarım Dosyasının çalışmada ele alınması uygun görülmüştür. Bunların içinde Paydaş Katılımı Dosyası, en fazla bilgiye ulaşılan dosyadır. Fakat sadece 42 projenin Paydaş Katılımı Dosyasına ulaşılmıştır. Bu dosyalarda da versiyon farkından dolayı tamamıyla aynı bilgilere ulaşılamamıştır.

Paydaş katılımı açısından incelenen 42 projenin 28 tanesi RES, altı tanesi HES, altı tanesi Tablo 2'de diğer olan isimlendirilen katı atıktan enerji üreten projeler, bir tanesi jeotermal, bir tanesi ise biyogaz projeleridir. Bu projelerin dosyaları Tablo 3'de gösterilen Değerlendirme Şablonu doğrultusunda incelenmiştir. Bu Değerlendirme Şablonu Yan Dong'un (2014) makalesinden esinlenerek hazırlanmıştır. Paydaş katılımına ek olarak bu projelerin hangi şehirlerde uygulandığı, hangi yıllarda paydaş katılımı toplantısı yapıldığı, kapasiteleri, sera gazı salım azaltımları ve teknoloji transfer edilip, edilmediği de incelenmiştir. İnceleme sonuçları bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

Tablo 3: Paydaş Katılım Sürecinin Analizi İçin Değerlendirme Şablonu

Paydaş Katılım Süreci	Şablon	Değerlendirme Göstergeleri
Paydaşlar	Toplantıya davet edilen paydaşlar ve sayıları.	GS'de davet edilmesi gereken paydaşlar belirlenmiştir.
	Toplantıya katılan paydaşlar ve sayıları.	1. Yerel halk 2. Yerel yönetim 3. Merkezi yönetim 4. İlgili şirket 5. Danışman firma 6. GS STK'ları 7. Diğer STK'lar
	Temsil edilen paydaşlar.	1. Cinsiyet 2. Eğitim seviyesi 3. Yaş 4. Meslek
Katılımcı yaklaşım	Paydaş katılımı için uygulanan yöntem.	GS'de belirlenmiştir.
	Yapılacak projenin katılımcılara açıklanması.	GS'de belirlenmiştir.
	Katılımcıların sürece dâhil edilme zamanı.	GS'de belirlenmiştir.
	Süreç bağımsız olarak mı organize ediliyor?	GS'de süreci proje sahibi organize ediyor.
	Sürecin şeffaflığı.	Davetin yayınlanması, katılım sürecinin şeffaflığı ve sonuçların yayınlanması GS'de belirtilmiştir.
Karar verme	Paydaşların görüşleri.	1. Ekonomik 2. Sosyal 3. Çevresel
	Paydaş görüşlerinin kararları etkileme derecesi.	Proje tasarısının halkın görüşleri dikkate alınarak değiştirilip, değiştirilmediğine göre değerlendiriliyor.
	Geri bildirim toplantısı.	Geri bildirim sürecinde paydaşların görüşlerini bildirip, bildirmediklerine göre değerlendiriliyor.
	Şikâyet mekanizması.	Şikâyet mekanizmasının kullanılıp, kullanılmadığına göre değerlendiriliyor.
	Paydaşların sürdürülebilir kalkınma ile ilgili görüşleri.	1. Ekonomik 2. Sosyal 3. Çevresel

Kaynak: Dong, 2016: 7- 8'den hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

5. Araştırma Bulguları

Türkiye'de uygulanan ve Gold Standard tarafından karbon sertifikası verilen 42 projenin ulaşılabilen dosyaları, paydaş katılımı açısından incelenmiştir. Paydaş katılımı ile ilgili incelemelerin sonuçlarına geçmeden önce, projelerle ilgili diğer bilgiler Tablo 4'de gösterilen veriler doğrultusunda aşağıdaki gibi özetlenebilir. İncelenen projelerin 13'ü Marmara, 12'i Ege, 7'si Karadeniz, 6'sı Akdeniz ve 4 tanesi de İç Anadolu Bölgesi'nde gerçekleştirilmiştir. Bu projelerden 1 tanesinin proje katılım toplantısı 2007 yılında, 15 tanesi 2008 yılında, 11 tanesi 2009 yılında, 11 tanesi 2010 yılında, 2 tanesi 2011 yılında ve 1 tanesi 2012 yılında yapılmıştır. Görüldüğü gibi projelerin %60'ı Marmara ve Ege Bölgesi'nde ve paydaş katılım toplantılarının %88'i de 2008, 2009 ve 2010 yıllarında yapılmıştır.

Projelerin 17 tanesi 0-15MW kapasiteli (küçük ölçekli), 14 tanesi 15-30MW kapasiteli (orta ölçekli) ve 11 tanesi de 30MW üstünde kapasiteye (büyük ölçekli) sahip projelerdir. Projelerin toplam kapasitesi ise 1,236MW'tır. Bu projelerin toplam yıllık ortalama sera gazı salım azaltımı 3,799,068 ton CO₂ eş değerdir. İncelenen 42 projeden, 24 tanesi teknoloji transferinin yapıldığını belirtmiştir.

Tablo 4: 42 Projenin Nitelikleri

Proje	Yatırım Türü	Şehir	Yıl	Kapasite (MW)	Sera gazı salım azaltımı yıllık (ton CO ₂ e)
1	HES	Trabzon	2008	9.3	17.954
2	HES	Rize	2009	9.75	22.289
3	HES	Osmaniye	2009	13.5	30.000
4	HES	Trabzon	2008	9.1	18.848
5	HES	Artvin	2009	12.4	30.000
6	HES	Ankara	2008	16	78.000
7	RES	Manisa	2010	45	92.970
8	RES	İzmir	2008	90	175.173
9	RES	Balıkesir	2008	15	30.997
10	RES	Balıkesir	2009	24	59.796
11	RES	Çanakkale	2009	29.9	55.857
12	RES	Balıkesir	2010	142.5	330.000
13	RES	Balıkesir	2010	45	92.000
14	RES	Edirne	2009	15	32.330
15	RES	Balıkesir	2008	16	39.618
16	RES	Mersin	2011	39	67.437
17	RES	Muğla	2007	29.6	63.457
18	RES	İzmir	2009	30	61.410
19	RES	Balıkesir	2012	10	33.300
20	RES	İzmir	2010	12	20.641
21	RES	Amasya	2010	40	66.777
22	RES	Tokat	2010	41.4	68.000
23	RES	İzmir	2008	15	36.188
24	RES	Manisa	2008	25.6	52.000
25	RES	İzmir	2008	30	76.734
26	RES	Mersin	2009	33	77.810
27	RES	Balıkesir	2010	93	185.626
28	RES	Çanakkale	2010	22.5	50.477
29	RES	Tekirdağ	2008	28.8	61.122
30	RES	Hatay	2009	15	25.516
31	RES	İzmir	2008	30	67.203
32	RES	Aydın	2008	30	51.841
33	RES	Manisa	2008	90	182.605
34	RES	Hatay	2008	57.5	71.035
35	Katı Atık	Adana	2009	16	350.000
36	Katı Atık	Bursa	2011	5.6	150.000
37	Katı Atık	İzmit	2010	2.5	90.746
38	Katı Atık	Konya	2010	5.6	150.000
39	Katı Atık	Ankara	2009	25	500.000
40	Katı Atık	Samsun	2010	4.8	58.669
41	Jeotermel	Aydın	2008	9.5	39.815
42	Biyogaz	Aksaray	2012	2.2	35.000
	Toplam			1236.05	3.799.068

Kaynak: Markit, Financial Information Services, 2016; Tablo web sayfasındaki bilgiler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Paydaş katılım süreci Değerlendirme Şablonundaki paydaşlar açısından incelendiğinde, davet edilmesi gereken paydaşlar Gold Standart'a göre A, B, C, D, E, F olarak sınıflandırılmış ve bunlar yerel halk, yerel yöneticiler ve temsilciler, Atanmış Ulusal Mercî (Designated National Authority)⁴, yerel STK'lar, Gold Standart Bölgesel Yönetimi, Gold Standart destekçileri olarak tanımlanmıştır. Bu paydaşlar ziyaret, telefon, elektronik posta, gazete ilanı veya yazılı ve sözlü anonslarla toplantıya davet edilmişlerdir. 38 proje için yapılan paydaş katılım toplantısına (4 proje için bilgi bulunamamıştır) toplamda 912 kişi davet edilmiştir. Bu da ortalama bir toplantıya 24 kişinin davet edildiğini göstermektedir.

40 (2 proje için bilgi bulunamamıştır) proje için toplantıya katılan paydaş sayısı ise toplamda 1,438 kişidir. Bu da ortalama bir toplantıya 36 kişinin katıldığını göstermektedir. 12 toplantıya 0- 25 kişi arası, 21 toplantıya 26- 51 kişi arası ve 7 toplantıya da 52'nin üstünde paydaş katılmıştır.

Paydaş katılımı toplantısına katılan 1,438 kişiden 862'i yerel halktır. Bu toplantılardan ikisine yerel halktan kimse katılmamıştır. Bu projeler katı atık ve biyogaz ile ilgili olduğu için daha çok ilgili (örneğin çöpçüler) kişiler katılmıştır. Böylece 38 toplantıya toplam 862 kişi yerel halktan katılmıştır. Toplantı başına ortalama 22 kişinin yerel halktan katıldığı görülmektedir. Bu sayılar toplantıya katılanların %60'ının yerel halktan olduğunu göstermektedir.

Paydaş katılım toplantısına merkezi yönetimden 104 kişi (vali, bakanlıkların il bölge müdürlükleri, jandarma, meslek odaları, Organize Sanayi Bölgeleri, vb.), yerel yönetimlerden 118 kişi (belediye başkanı, belediye meclis üyeleri, belediye çalışanları, muhtar vb.), ilgili şirketten 97 kişi, danışman firmadan 35 kişi, STK'lardan 41 kişi ve diğer meslek gruplarından (öğretmen, mühendis, gazeteci, işçi, çöpçü, öğrenci, vb) 181 kişi katılmıştır. Toplantıya katılan paydaşlar ve sayıları Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5: Toplantıya Katılan Paydaşlar, Sayıları ve Toplam Katılıma Göre Yüzdeleri

Toplantıya Katılan Paydaşlar	Paydaşların Sayıları	Toplam Katılıma Göre Yüzdeleri
Davet edilenler	912 (38 proje için)	
Yerel halk	862	% 60
Merkezi yönetim	104	%7.2
Yerel yönetim	118	%8.2
İlgili şirket	97	%6.7
Danışman firma	35	%2.4
STK'lar	41	%2.9
Diğerleri	181	%12.6
Toplam katılım	1.438 (40 proje için)	%100

Kaynak: Markit, Financial Information Services, 2016 (Bu tablo web sayfasındaki bilgiler kullanılarak makalenin yazarı tarafından oluşturulmuştur.)

Paydaş katılımı toplantısına katılanların 1,217'si erkek, 221'i ise kadındır. 221 kadından, 90'ı yerel halktan katılan kadınlardır. Toplam katılımcıların sadece %15'i kadındır. Yerel katılımcıların ise sadece %10'u kadındır. 40 paydaş katılım toplantısından beş tanesine hiç kadın katılımcı katılmamıştır. 40 paydaş katılımı toplantısından 26 tanesine de yerel halktan hiç kadın

⁴ **Atanmış Ulusal Mercî:** Bu yapı ulusal düzeyde oluşturulur ve TKM projesine ev sahipliği yapan ülke olarak, projenin taraflarının her birine, uygulanacak olan projenin, sürdürülebilir kalkınmaya yardımcı olacağını ve gönüllülük esasına dayandığını belirten onay mektubu (letter of approval) vermekle sorumludur. Proje, bu mektupla birlikte, Yetkilendirilmiş Bağımsız Denetim Kuruluşu aracılığı ile TKM Yürütme Kurulu tarafından kayıt altına alınır.

katılmamıştır. Gençlerin toplantıya katılıp katılmadığı konusunda ise çok az bilgi vardır. Sadece bazı toplantılarda çok az sayıda katılımcının öğrenci olduğu belirtilmiştir. Eğitim seviyesi incelendiğinde ise yaklaşık katılımcıların %30'unun üniversite mezunu olduğu görölmektedir.

Paydaş katılım süreci, Değerlendirme şablonundaki katılımcı yaklaşım açısından incelendiğinde, Gold Standart'ın bu konuda yapılandırılmış bir sistemi olduğu görölmektedir. Katılımcıların sürece dâhil edilme zamanı, paydaş katılımı için uygulanan yöntem, projenin katılımcılara açıklanması, davetin, katılım sürecinin ve sonuçların yayınlanması dördüncü bölümde açıklanmıştır. Gold Standart'ta paydaş katılımı toplantısını proje sahibi organize etmektedir.

Paydaşların Değerlendirme şablonunda belirtilen karar verme sürecine etkisi incelendiğinde ise öncelikle paydaşların toplantıda belirttikleri görüşlerin üzerinde durulmalıdır. Paydaş görüşleri, ekonomi, toplumsal ve çevresel konular olarak üç kategori altında toplanabilir. Birincisi, ekonomi ile ilgili olan görüşleridir. 36 toplantıdan elde edilen bilgilere göre 26 toplantıda iş talebinde bulunulmuş, bir tanesinde su değermini, üç tanesinde ise balıkçılıkla ilgili görüşleri yer almaktadır. Toplumsal konularla ilgili, sekiz tane yol yapımı veya tamiri, dört tane su kanalı yapımı veya onarılması, sekiz tanesinde köye katkıda bulunmaları (okul, cami, kütüphane yapımı veya tamiri), bunların dışında temiz su temini (1), tozun önlenmesi (3), gürültü kirliliği (12), koku sorunu (4), radyasyon (2), sağlık riski (4), su pompalarına elektrik sağlanması (1), ucuz elektrik temini (2), otlakların kullanımı (8), kamulaştırma (3), katı atıkların tehlike yaratması (2) gibi konularda görüş bildirmişlerdir. Çevresel konularla ilgili görüşleri ise bitki örtüsü, su, toprak, kuş, balık ve diğer yerel hayvanlara verilecek zararlar şeklinde özetlenebilir. Yaklaşık 18 toplantıda bitki örtüsü hakkında görüş bildirilmiştir. Su, toprak, kuş, balık ve diğer yerel hayvanlarla ilgili konularda da ortalama dörder toplantıda görüş bildirilmiştir. Görüldüğu gibi en çok iş talebinde bulunulmuş ve toplumsal konularda görüş bildirilmiştir.

Yukarıda belirtilen görüşler, toplantılarda cevaplandırılmış ve dosyalara işlenmiştir. Bir tanesi dışında Proje Tasarım Dosyasında değişiklik yapılmamıştır. Rüzgârdan elektrik elde etmeyi amaçlayan bu projede de kamulaştırmadan dolayı yerel halkın görüşleri dikkate alınarak PDD'de değişiklik yapılmıştır ve sadece bu projede şikâyet mekanizması kullanılarak şikâyet süreci işletilmiştir. Bu projenin paydaş katılım toplantısına rekor bir sayı olan 109 kişi katılmıştır.

Yerel halkın en önemli taleplerinden biri iş imkânının yaratılmasıdır. Bunun için projelerden bir tanesi çalışanlarının %40'ını yerel halktan sağlayacağını, 21 proje yapım aşamasında toplam 1,636 işçiyi geçici olarak, 23 proje de toplamda 336 işçiyi sürekli olarak yerel halktan istihdam edeceğini belirtmiştir.

Gold Standart'ta geri bildirim süreci zorunludur. Bu süreç toplantı şeklinde olabileceği gibi sadece görüş bildirme şeklinde de olabilir. Geri bildirim davetinde bulunan 36 projenin, 12'sine hiç geri bildirim gelmemiştir. İki tanesinde geri bildirim toplantısı yapılmış, altı tanesinde çeşitli yollarla (elektronik posta, telefon, vb.) geri bildirimde bulunulmuş, geri kalan projelerde ise bilgiye ulaşılamamıştır.

Yapılan toplantıların 12'sinde GS'de kullanılması zorunlu olan Sürdürülebilir Kalkınma Matriksine negatif görüş girilmiştir. Bu görüşleri de üç kategoriye ayırırsak, çevre (hava, su, toprak, diğer kirleticiler, biyoçeşitlilik) ile ilgili olarak toplam 98 kişi, toplumsal konularla ilgili

olarak toplam 43 (iş kalitesi, yoksulların geçimi, temiz enerjiye ulaşım, kurumsal kapasite geliştirme, eğitim) ve ekonomi ile ilgili olarak toplam 26 (iş imkânı, ödemeler dengesi, yatırım, teknoloji transferi) kişi negatif görüş bildirmiştir.

6. Sonuçların Değerlendirilmesi ve Öneriler

Türkiye'nin gönüllü karbon piyasalarında işlem gören azaltım projelerinin paydaş katılım süreçleri, Gold Standard için hazırlanan dosyalar üzerinden bu çalışma için hazırlanmış Değerlendirme Şablonu kriterlerine göre incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda yapılan değerlendirmeler ve öneriler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Sürece paydaşlar açısından bakıldığında, toplantıya davet edilen paydaşların sayı çeşitliliği yeterli görülmektedir. Paydaş daveti için kullanılan yöntemler de elektronik posta, gazete ilanı gibi klasik yöntemlerdir. Fakat toplantıların genelde kırsal alanlarda yapıldığı göz önüne alınırsa, gazete ilanı veya A4 kâğıdına yazılarak asılan toplantıya davet ilanlarının, özellikle okuma yazma oranlarının düşük olduğu bölgelerde fazla dikkat çekmeyeceği bellidir. Bunun yerine büyük posterler ve broşürlerin hazırlanıp görülebilecek yerlere asılması, dağıtılması ve gazetecilerin davet edilmesi ile toplantının bilinirliği ve görünürlüğü artırılmalıdır.

Toplantıya katılan paydaşlar açısından bakıldığında ise kadın katılımının düşük olduğu görülmektedir. Toplumun %50'sini oluşturan kadınların, toplantılara katılımının mutlaka artırılması gerekmektedir. Bunun için kota konulabileceği gibi bir kaç tane farklı toplantı da organize edilebilir. Toplantılara gençlerin katıldığına dair bilgi edinilememektedir. Bu da ayrı bir kategori olarak belirtilmeli ve katılımları teşvik edilmelidir. Kısacası zor erişilen gruplar sürece dâhil edilmelidir.

Dikkat çeken diğer bir husus ise STK katılımlarının düşük olmasıdır. Projeler genelde yenilenebilir enerji ile ilgili olduğu için STK'ların dikkatini çekemeyebilir. Fakat her yenilenebilir enerji projesine sadece sera gazı salımını azalttığı düşüncesi ile olumlu yaklaşılmalı, projenin diğer çevresel ve sosyal etkileri de analiz edilmelidir. RES projeleri genellikle ormanlık tepelere yapılmakta ve sera gazını tutan ağaçların kesilmesine neden olmaktadır. Burada enerji üretiminin mi yoksa yerel halkın yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin ya da zarar görmemesinin mi daha önemli olduğu sorgulanmalıdır. Bu da yerel halkın taleplerinin karşılanması ve olurlarının alınması ile sağlanabilir.

Paydaş katılımının bir öğrenme süreci olduğu düşünülürse, katılımın artırılması ve temsil edilen grupların çeşitlendirilmesi herkesin yararına. Paydaş katılımı, iyi yönetişimin önemli bir bileşenidir (Kalkınma Bakanlığı, 2012).

Toplantı sırasında Sürdürülebilir Kalkınma Matriksi üzerinde yapılan çalışmada, toplantıya katılan kişilerden daha az sayı da kişinin bu Matriksi doldurduğu saptanmıştır. Bu Matriksin doldurulması teşvik edilmelidir. Katılımcıların görüşlerini yazdıkları matbu formların doldurulmasında da katılım eksikliği gözlenmiştir. Burada kırsal kesimde okuma yazma oranının düşük olmasının etkisinin olduğu düşünülmektedir. Halihazırda toplantıya gelmiş katılımcıları sürecin içinde ve hevesli tutmak için, görüşlerini farklı yöntemlerle dile getirmeleri teşvik edilmelidir. Katılım süreci kötü ya da göstermelik olmamalıdır. Katılımın sağlanması kadar, katılımın yararlı olup, olmadığı da önemlidir.

İncelenen projelerde, paydaş görüşleri sonrası sadece bir projenin Proje Tasarım Dosyasında değişiklik yapıldığı görülmektedir. Bu sonuca bakarak, paydaş görüşlerinin dikkatle ele alındığını söylemek zordur. Sürdürülebilir Kalkınma Matriksinde negatif görüş bildirenlerin görüşleri, yorum yazmadığı için cevaplandırılmadığı belirtilmiştir. Geri bildirim sürecinde de katılımın düşük olduğu gözlenmektedir. Katılım eksikliği sorgulanmalıdır. Burada ki sebep görüşlerin yeteri kadar dikkate alınmıyor olması da olabilir.

Gold Standard'ın paydaş katılım sürecindeki davetin ve sonuçların yayınlanması, katılımcı görüşlerinin alınması için uzun bir sürenin verilmesi, sürecin şeffaf olduğunu göstermektedir. Paydaş katılım sürecinde şikâyet mekanizmasının olması da çok olumludur. Fakat paydaş katılım toplantısında bu mekanizmadan bahsedilmediği görülmektedir. Gold Standard'ın web sayfasında şikâyet mekanizmasının çalışabilmesi için paydaşların şikâyetlerini doğrudan Gold Standard'a yapabileceği yazılmaktadır (Gold Standard, 2016). Fakat böyle bir süreç sadece iyi bilinenmiş kişiler tarafından başlatılabilir.

Paydaş katılımı toplantısını, proje sahibi veya danışman firma organize ettiği için, sürecin bağımsız olarak işlediği söylenemez. Organize edenler kendi görüşlerini destekleyenleri davet etmiş olabilirler. Diğer katılımcılar bu durumda görüşlerini özgürce ifade edemeyebilirler. Bu yüzden katılımcıların kararlara etki etme olanağı azdır. Zaten toplantılar enerji yatırımları için devletten gerekli izinler alındıktan sonra yapılmaktadır. Burada amaç yerel halka, projeyi topraklarına veya yaşam alanlarının yakınına yapıp yapmamayı sormak değil, alınan bir karar hakkında bilgi vermek ve görüşlerini almaktır. Alınan karar da, süreç sonucundan mümkün olan en az şekilde etkilenmektedir. Yatırımlar genelde büyük olan özel şirketler tarafından yapılmaktadır. Yenilenebilir kaynaklardan enerji üretmek amacıyla hem ormanlar ve su kaynakları özel şirketlere devredilmekte hem de şirketlerin karbon kredisi kazanma hakkı doğmaktadır.

Katılımdan ne elde edilmek istendiği açık bir şekilde belirtilmelidir. Amaç alınan bir kararı onaylatmak mı yoksa karşılıklı yarara dayalı bir ilişkiye girmek midir? Her ne kadar Gold Standard'ın paydaş katılımı süreci, zorunlu piyasalarda uygulanan TKM süreçlerinden daha iyi yapılandırılmış olsa da, yerel katılımcılara yeteri kadar danışılmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır, çünkü katılımcıların proje üzerinde büyük bir etki yaratma olanağı görülmemektedir. Yerel halk toplantılara katılmakta fakat projeye katkıları ve proje için verdikleri görüşler sınırlı olmaktadır.

Yeryüzünün hemen her yerinde, dünyadan durmadan almaya, asla geri vermeden almaya dayalı bir yönetim anlayışı hâkimdir. Fakat toplumların ve gezegenimizin sağlığı, kâr elde etmekten daha önemlidir. Ekonomi; sosyal adalet ve eşitlik ilkelerine dayanmalı, üretim kâr elde etmek amacıyla değil sadece toplumun ihtiyaçlarını karşılama güdüsüyle yapılmalı, insan doğanın karşısında değil, doğanın bir parçası olarak yaşamalı ve demokrasi güçlendirilerek tüm ekosistemin korunması sağlanmalıdır (Klein, 2013; Yılmaz, 2011).

Kaynakça

- Atılal, B.M. (2016), Karbon Piyasaları, *Turkish Yatırım*, http://www.turkborsa.net/belgeler/raporlar/karbon_piyasalari.pdf, (28.03.2016).
- Baumert, K.A., Petkova, E., (2000), How will the Clean Development Mechanism Ensure Transparency, Public Engagement and Accountability, Worlds Resource Institute, *Climate Notes*, Climate Energy and Pollution Program, Washington DC.
- Carbon Market Watch (2013), Views to the Review of the Modalities and Procedures of the Clean Development Mechanism, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2013/03/Views-on-the-CDM-MPreview_CarbonMarketWatch_250320131.pdf, (17.02.2016).
- Change, (2016), Bodrum Kent Konseyi Sürdürülebilir Kentleşme Çalışma Grubu Ortak Basın Metni, <https://www.change.org/p/bodrum-da-insana-hayvana-%C3%A7evreyeb%C3%BCy%C3%BCK-zararlar%C4%B1-olacak-res-kurulmas%C4%B1n-csbgovtr/c/167223676> (29.03.2016).
- Colomb, J., (2009), Kyoto Protokolü, Türkiye'de Karbon Ticareti ve Kazanımları, *Önce Kalite Dergisi*, 48- 51.
- Çevre ve Orman Bakanlığı, (Ocak 2011), *Karbon Piyasalarında Ulusal Deneyim ve Geleceğe Bakış*, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2012), *Türkiye'de Karbon Piyasası*, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2016), *Gönüllü Karbon Piyasaları*, *Türkiye'de KarbonPiyasası*, <http://www.csb.gov.tr/projeler/iklim/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=12461>, (26.03.2016).
- Dong, Y., (2014), Local Stakeholder Participation in CDM and New Climate Mitigation Mechanisms - Case Study of a Small Scale Hydropower Project in China, *CISDL / GEM Working Paper Series*.
- Ecer, M., (2010), Türkiye'de Gönüllü Karbon Piyasalarında Durum ve Yaşanan Zorluklar, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, <http://www.karbonkayit.cob.gov.tr/Karbon/Files/karbon%20proje,19%20ocak%202009%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9F%20ay.pdf>, (28.03.2016).
- Enceve, (2009), Gold Standard Paydaş Toplantı Raporu, <http://www.enceve.com.tr/TR/dosya/1-152/h/samatlarpaydas.pdf>, (30.03.2016).
- Gold Standard, (2016), Grievance Policy, http://www.goldstandard.org/sites/default/files/documents/grievance_policy_2015.pdf, (26.05.2016).
- Gündoğan, C., (2015), Emisyon Ticaret Sistemi: Türkiye'nin İklim Değişikliği ile Mücadelesinde Öne Çıkan Seçeneğe Kısa Bir Bakış, *Eko IQ*, Sayı: 56, <http://www.cemgundogan.com/2015/10/15/emission-trading-system-the-only-option-for-turkey/>, (27.03.2016).
- Kalkınma Bakanlığı, (2012), *Katılımcılığın İlkeleri: Katılımlı Çalışmaları Tasarlayan, Uygulayan ve Yönetenler İçin İyi Uygulama Kılavuzu*, Ankara.
- Karaburunkentkonseyi, (2013), Karaburun Kent Konseyi'nin Karaburun Yarımadası'ndaki RES Yatırımlarına Bakışı, <http://www.karaburunkentkonseyi.org/page/27/>, (29.03.2016).
- Karen H., O., (2007), The Clean Development Mechanism's Contribution to Sustainable Development: A Review of the Literature, *Climatic Change*, 84: 59-73.
- Klein, N., (2013), Overcoming, Overburden: The Climate Crisis and a Unified Left Agenda, *Commondreams*, <http://www.commondreams.org/views/2013/09/04/overcoming-overburden-climate-crisis-and-unified-left-agenda>, (26.05.2016).
- Konak, N., (2011), Küresel İklim Değişikliği, Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları, Gönüllü Karbon Piyasaları ve Türkiye: Eleştirel Yaklaşım, *Alternatif Politika*, Cilt: 3, Sayı: 2, 154-178.
- Kuzeyormanları, (2015), Bodrum'da RES'e karşıyız, çünkü..., <http://www.kuzeyormanlari.org/2015/12/19/bodrumda-rese-karsiyiz-cunku/>, (29.03.2016).
- Markit, (2016), Markit, Financial Information Services, Registry, Public View, https://mer.markit.com/breg/public/index.jsp?entity=project&sort=project_name&dir=ASC&start=0&entity_domain=Markit%2cGoldStandad, (23.05.2016).

- Narin, M., (2013), Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizması: Emisyon Ticareti, *International Conference on Eurasian Economies*, Session 4D: Çevre.
- Nyaoro, J., Chatterjee, B., (2011), Briefing Paper: Governance on the Clean Development Mechanism (CDM), AEA Technology, ED56638, Issue Number 1, Ref: CLIMA.B.3/ETU/2010/0020r.
- Paris Agreement, (2015), http://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf, (16.03.2017).
- REC Türkiye, Bölgesel Çevre Merkezi, (Mayıs 2015), *A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi*, Yayına Hazırlayanlar: Arif Cem Gündoğan, Et al. Almanya Federal Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği katkılarıyla, Ajanstürk Matbaacılık A.Ş.
- Standardsmap, (2016), The Gold Standard, International Trade Center, http://search.standardsmap.org/assets/media/TheGoldStandard/English/AtAGlance_EN.pdf, (29.03.2016).
- Türkiye Bilimler Akademisi Raporlar Dizisi-TÜBA (2010), *Türkiye Açısından Dünyada İklim Değişikliği*, Sayı: 22, Yeni Reform Matbaacılık, Ankara.
- Yılmaz, S., Yılmaz, G., (2011), Yenilenebilir Enerji vs. Yenilenemeyen Doğa, *Praksis*, Sayı 25, http://emekdogu.org/yenilenebilir_enerji_yenilenemeyen_doga_karbon_ticareti.htm, (17.09.2014).
- Zoren, (2006), Gold Standard Gönüllü Dengeleme Projeleri Proje Tasarım Dokümanları, <http://zoren.com.tr/FILES/RotorElektrilUretimOsmaniyeWindFarm01-V7.pdf>, (30.03.2016).